

Θεάτρου Πόλις. Διεπιστημονικό περιοδικό για το θέατρο και τις τέχνες

Τόμ. 1, Αρ. 1 (2017)

Τεύχος 3-4 (2017-2018) ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ: ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ, ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μαρίνα Κοτζαμάνη

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κοτζαμάνη Μ. (2023). ΕΙΣΑΓΩΓΗ. *Θεάτρου Πόλις. Διεπιστημονικό περιοδικό για το θέατρο και τις τέχνες*, 1(1), 11-15. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/theatropolis/article/view/34434>

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αγαπητές αναγνώστριες, αγαπητοί αναγνώστες,

Το παρόν διπλό τεύχος του περιοδικού *Θεάτρου Πόλις* είναι αφιερωμένο στην Επίδαυρο, τον τόπο, το μνημείο και προπάντων τη σκηνή στη σύγχρονη εποχή, ως καθρέφτη του πολιτισμού μας. Πώς αποτυπώνουν οι χρήσεις του θεάτρου όψεις και απόψεις περί της αρχαιότητας, του λαϊκού πολιτισμού, της καθημερινότητας ή της κοινωνικής ζωής; Προσεγγίζουμε τη σκηνή ως πεδίο πολλαπλών συγκρούσεων, συγκλίσεων και αποκλίσεων ανάμεσα στην παράδοση ή την σύμβαση και τον πειραματισμό, το τοπικό και το παγκόσμιο, το θέατρο και την ζωή, ή το ιερό και το κοσμικό. Υπάρχει η δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης στην σκηνή της Επιδαύρου σε συλλογικό και προσωπικό επίπεδο; Πώς έχει επιδράσει το δόγμα της συνέχειας του ελληνικού πολιτισμού στην διαμόρφωση του θεσμού των Επιδaurιών; Ποια είναι η ταυτότητα της σκηνής σήμερα; Παραμένει κυρίως χώρος επεξεργασίας της ελληνικότητας ή είναι και πεδίο συνάντησης πολιτισμών; Τι θεωρείται αλόγιστη, ακατάλληλη η «βέβηλη» χρήση του χώρου και με ποια κριτήρια; Ποια είναι η φυσιογνωμία των κοινών της Επιδαύρου; Το σκίτσο του καλλιτέχνη Διονύση Καβαλλιεράτου στο εξώφυλλο του τεύχους, θέτει όλα αυτά τα ερωτήματα συνοπτικά με μια αυτό-αναφορική εικόνα του θεάτρου. Η μακρόχρονη και πλούσια πολιτισμική ιστορία της Επιδαύρου συνιστά η ίδια δραματικό υλικό παράστασης όπου ανιχνεύουμε, ως θεατές-αναγνώστες το θέατρο της νεοελληνικής ζωής.

Ο θεσμός των Επιδaurιών (έτος ίδρυσης 1955), ήταν εξ'αρχής στενά συνδεδεμένος με την ιδεολογία της συνέχειας του ελληνικού πολιτισμού, την οποία ερμήνευε σκηνικά το Εθνικό Θέατρο, ο μόνος θίασος που είχε το προνόμιο να παρουσιάζει αρχαίο δράμα στο εμβληματικό θέατρο. Σημαντικός σταθμός στην εξέλιξη της ιστορίας των Επιδaurιών ήταν το 1975, όταν, μετά την δικτατορία, άρχισαν σταδιακά να εμφανίζονται σημαντικές παραστάσεις και άλλων θιάσων στην Επίδαυρο, όπως του Θεάτρου Τέχνης, του Κρατικού Βορείου Ελλάδος, του ΘΟΚ και του Αμφιθεάτρου. Η περίοδος λοιπόν της μεταπολίτευσης χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη πολυφωνία στην ερμηνεία του αρχαίου δράματος, στην οποία συνέβαλαν, εκτός από τους Έλληνες καλλιτέχνες, και μετακλήσεις σημαντικών σκηνοθετών από το εξωτερικό, όπως του Πέτερ Στάιν (Peter Stein), του Ταντάσι Σουζούκι, του Πήτερ Χωλ (Peter Hall) και του Λούκα Ρονκόνι, σε συνεργασία μάλιστα με το Εθνικό Θέατρο (*Πλούτος*, 1985). Τα περισσότερα από τα κείμενα του αφιερώματος στην Επίδαυρο στο παρόν τεύχος εστιάζουν στην περίοδο από το 1975 έως σήμερα, όταν η διεύρυνση των Επιδaurιών διεθνοποιεί το φεστιβάλ, επαναπροσδιορίζοντας και τη σκηνική ερμηνεία. Από τις αρχές του νέου αιώνα ενισχύεται περαιτέρω η διεύρυνση του θεσμού, τόσο από τον παρόντα καλλιτεχνικό διευθυντή του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, Βαγγέλη Θεοδωρόπουλο όσο και από τον προγενέστερό του Γιώργο Λούκο, επί της ηγεσίας του οποίου είδαμε στην αρχαία σκηνή και κάποιες εναλλακτικές όψεις του τραγικού, με παραστάσεις σύγχρονων έργων, όπως τις *Ευτυχισμένες Μέρες* του Μπέκετ σε σκηνοθεσία Ντέμπορα Ουάρνερ (Deborah Warner), (2007) ή την *Γκόλφω* του Σπυρίδωνα Περεσιάδη σε σκηνοθεσία Ν. Καραθάνου (2013).

Μια αξιόλογη πρωτοβουλία του Β. Θεοδωρόπουλου είναι η ίδρυση του Λυκείου της Επιδαύρου, στην περιοχή του Λυγουριού Αργολίδας. Πρόκειται για ένα θερινό σχολείο διεθνούς εμβέλειας, όπου νέοι ηθοποιοί εκπαιδεύονται σε τεχνικές ερμηνείας του αρχαίου δράματος. Σε συνδυασμό με ένα πλούσιο

πρόγραμμα πολιτιστικών εκδηλώσεων για το ευρύ κοινό, το Λύκειο εμπνέεται από το όραμα του ευρύτατα παιδευτικού χαρακτήρα που είχε το θέατρο στην αρχαία Ελλάδα και αξιοποιεί το πρόγραμμα των παραστάσεων στο αρχαίο θέατρο. Η λειτουργία του Λυκείου «ακουμπά» στην σημαντική εκπαιδευτική παράδοση που έχει δημιουργήσει στην Επίδαυρο το *Ευρωπαϊκό Δίκτυο Έρευνας και Τεκμηρίωσης Παραστάσεων Αρχαίου Δράματος*, το οποίο ιδρύθηκε το 1997, με πρωτοβουλία του καθηγητή του ΕΚΠΑ Πλάτωνα Μαυρομούστακου και του καθηγητή Όλιβερ Τάπλιν (Oliver Taplin), του πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Από το 2002, το *Δίκτυο* προσφέρει καλοκαιρινά εργαστήρια μελέτης παραστάσεων του αρχαίου δράματος στο Δήμο Ασκληπιείου Επιδαύρου και προσελκύει ερευνητές διεθνούς εμβέλειας και φοιτητές.

Στεκόμαστε με σεβασμό απέναντι στο εκπαιδευτικό έργο που έχει δημιουργήσει το *Δίκτυο* στην Επίδαυρο και χαιρετίζουμε την πρόσφατη ίδρυση του Λυκείου, καθώς ο θεσμός αυτός ιδρύθηκε και λειτουργεί σε συνεργασία με το τμήμα μας. Κεντρικό σημείο αναφοράς για το τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, το θέατρο της Επιδαύρου εμπλουτίζει την εκπαίδευση των φοιτητών, και δίνει ιδιαίτερη σφραγίδα στην πολιτιστική δραστηριότητά μας στην περιοχή της Αργολίδας. Το παρόν αφιέρωμα αντανακλά την ταυτότητα του τμήματος και με έναν άλλο τρόπο: προωθεί την συνέργεια θεωρίας και καλλιτεχνικής πράξης, υιοθετώντας την προσέγγιση του τμήματός μας, όπου η διδασκαλία της θεατρολογίας συνδυάζεται με την εμπειρική γνώση του αντικειμένου.

Εκτός από τα θεωρητικά άρθρα λοιπόν, το τεύχος συμπεριλαμβάνει και δεκατρία κείμενα σκηνοθετών και εικαστικών. Οι καλλιτέχνες προσκλήθηκαν να απαντήσουν στο ερώτημα: «Περιγράψτε μας ένα έργο που θα θέλατε να παρουσιάσετε στην Επίδαυρο, εκτός από αρχαίο δράμα.» Τα δύο σκέλη του αφιέρωματος, θεωρητικό και καλλιτεχνικό, συνδέονται, καθώς αντανακλούν με εναλλακτικούς τρόπους ιδεολογικά ζητήματα σε σχέση με την ταυτότητα της Επιδαύρου. Επιπλέον η θεωρητική γνώση του παρελθόντος, δηλαδή του πολιτισμού που έχει ήδη παραχθεί στην Επίδαυρο εμπνέει και δημιουργεί προοπτικές για μελλοντικά έργα. Στο πλαίσιο της διεύρυνσης του φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, οι τολμηρές αυτές οραματικές προτάσεις ευχόμαστε να υλοποιηθούν κάποτε.

Η σύνδεση θεωρίας και πράξης στο αφιέρωμα ενθαρρύνεται και από την ερευνητική ταυτότητα των συνεπιμελητών του τεύχους, του Γιάννη Λεοντάρη ως σκηνοθέτη και της Μαρίνας Κοτζαμάνη ως θεατρολόγου, οι οποίοι συνεργάστηκαν στενά σε όλα τα στάδια της παραγωγής του. Επιπλέον, η όσμωση του θεωρητικού με το πρακτικό σκέλος προάγεται από το δοκίμιο του Γιάννη Λεοντάρη για την πρόσφατη διαπολιτισμική παράσταση *Νέκρια* στην Επίδαυρο, από το θέατρο ΝΟ και τον Μιχαήλ Μαρμαρινό. Μέσα από ένα ποιητικό και προσωπικό κείμενο, ο Γ. Λεοντάρης ανιχνεύει πώς μια 'ανοίκεια' παράσταση της *Οδύσσειας* επαναπροσδιορίζει τις τελετουργικές λειτουργίες του χώρου.

Πλούσιο σε σχέδια και εικόνες, το τεύχος για την Επίδαυρο δίνει πολύπλευρα αισθητικά ερεθίσματα στο αναγνωστικό κοινό. Μια άλλη ιδιαιτερότητα της παρούσας έκδοσης είναι η συνεργασία μας με φοιτητές. Το αφιέρωμα συμπεριλαμβάνει ένα αξιόλογο θεατρικό κείμενο φοιτητριάς μας, της Ευαγγελίας Χελιώτη, το οποίο έκανε ξεχωριστή εντύπωση σε πρόσφατο εργαστήριο θεατρικής γραφής του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ. Η Ε. Χελιώτη, καθώς και μια άλλη φοιτητριά μας, η Κατερίνα Κούδα, συνέβαλαν επίσης στην έκδοση του παρόντος τεύχους ως προς την επιμέλεια και τον γραφιστικό σχεδιασμό του, αντίστοιχα. Τις ευχαριστούμε θερμά και ελπίζουμε ότι αυτή η

πρωτοβουλία συνεργασίας του περιοδικού του τμήματος με φοιτητές θα έχει συνέχεια.

Αρκετές από τις θεωρητικές μελέτες του τεύχους (Σωτήρης Χαβιάρας και Ελέν. Ρουτιέ, Γιώργος Σαμπατακάκης και Βίκυ Μαντέλη) εστιάζουν στην κριτική ανάλυση πρόσφατων παραστάσεων διακεκριμένων σκηνοθετών, Ελλήνων και ξένων. Οι Σ. Χαβιάρας και Ε. Ρουτιέ, συνεργάτες του Β. Παπαβασιλείου στην παράσταση *Κύκλωπας* του Ευριπίδη (2015), συζητούν την ιδιότυπη εικαστική σύλληψη της σκηνικής ερμηνείας, η οποία προβάλλει μια μετά-κιτς αισθητική. Το άρθρο της Β. Μαντέλη, επισημαίνει ότι η παράσταση της *Λυσιστράτης* (2016) του Μιχαήλ Μαρμαρινού κομίζει νέα στοιχεία ως προς την σκηνική ερμηνεία του συγκεκριμένου αριστοφανικού έργου αλλά και της κωμωδίας στην Ελλάδα γενικότερα. Ο Γ. Σαμπατακάκης εστιάζει σε ζητήματα πρόσληψης, με επίκεντρο δύο κάπως παλαιότερες παραστάσεις στην Επίδαυρο, τον *Οιδίποδα Τύρανο* σε σκηνοθεσία Ρόμπερτ Στούρουα (1989) και την *Μήδεια* (2008) σε σκηνοθεσία Ανατόλι Βασίλιεφ, οι οποίες είχαν ξεσηκώσει θύελλα αντιδράσεων. Η Δ. Καγγελάρη παρουσιάζει ένα πανόραμα της ενδυματολογικής ιστορίας των παραστάσεων της Επιδαύρου, το οποίο αναδεικνύει σημαντικούς σταθμούς στην εξέλιξη του θεσμού. Με επίκεντρο τη θεσμική ιστορία του περίφημου φεστιβάλ αρχαίου δράματος των Συρακουσών, η Ναταλί Μηνιώτη επισημαίνει σχέσεις του παλαιότερου αυτού φεστιβάλ με το νεότερο της Επιδαύρου, που αξίζει να διερευνηθούν.

Ενώ οι περισσότερες από τις μελέτες του αφιερώματος προέρχονται από θεατρολόγους, υπάρχουν ωστόσο κείμενα ερευνητών από άλλους χώρους, όπως η αρχαιολογία (Μαρία Μικεδάκη) και η μουσικολογία-σύνθεση (Νίκος Ιωακείμ). Με επίκεντρο το σκηνικό οικοδόμημα του θεάτρου της Επιδαύρου, το άρθρο της Μ. Μικεδάκη καταγράφει την απόπειρα αναστήλωσής του από τον Α. Ορλάνδο (1960) και το σκεπτικό της απόρριψής της από το Αρχαιολογικό Συμβούλιο. Με άλλη μια ματαίωση στην Επίδαυρο ασχολείται ο Ν. Ιωακείμ, και συγκεκριμένα της συνεργασίας του Ιάννη Ξενάκη ως συνθέτη, με τον Αλέξη Μινωτή στην παράσταση *Οιδίπους Τύρανος* (1975), η οποία φαίνεται να προσέκρουσε σε διαφορετικές αντιλήψεις ως προς την χρήση του χώρου. Αξιοποιώντας υλικό από το αρχείο του Ξενάκη στο Παρίσι, το άρθρο του Ιωακείμ φωτίζει, έκκεντρα, τον σημαντικό ρόλο που έχει το αρχαίο δράμα στο έργο του διάσημου συνθέτη. Τέλος το αφιέρωμα στην Επίδαυρο συμπληρώνεται από στοιχεία αναφορικά με την σχέση της τοπικής κοινωνίας με το αρχαίο θέατρο. Καλέσαμε τον κοινωνιολόγο Γιώργο Κόνδη να ασχοληθεί με το ζήτημα αυτό, ο οποίος μάλιστα έχει το πλεονέκτημα να κατοικεί στην Αργολίδα και να γνωρίζει από κοντά την τοπική κοινωνία.

Κεντρικό ρόλο στις συμμετοχές των προσκεκλημένων καλλιτεχνών έχει η μνήμη, την οποία προσεγγίζουν πολύπλευρα. Επιπλέον, αρκετές από τις συμμετοχές αξιοποιούν με πρωτότυπους τρόπους την σκηνή του θεάτρου αλλά και τον περιβάλλοντα χώρο. Ως προς τα μέσα, προτείνουν, εκτός από παραστάσεις, ετερόκλητες μορφές περφόρμανς, γλυπτική, ζωγραφική, αλλά και την ψηφιακή τεχνολογία. Στον αντίποδα του Καβαλλιεράτου, που τοποθετεί το θέατρο και την ιστορία του στην σκηνή ως αφετηρία δράσης, ο Γιώργος Βαλαής αισθάνεται αμήχανος να προτείνει δράσεις για την Επίδαυρο, καθώς το παρελθόν του φεστιβάλ, με τις ιδεολογικές του αγκυλώσεις, τον παραλύει. Ο γόρδιος δεσμός, όπως αναφέρει, δεν λύνεται, κόβεται. Ρήξη με το παρελθόν εισηγείται και ο Κωστής Βελώνης, προτείνοντας με χιούμορ να στηθεί *World Wrestling Entertainment* στην σκηνή της Επιδαύρου, το οποίο συγκρίνεται επάξια, ως θεατρικό είδος με το αρχαίο δράμα. Σε δύο παλαιότερα έργα του, φωτογραφίες των οποίων συμπεριλαμβάνονται στο αφιέρωμα, η Επίδαυρος παρουσιάζεται ως πολιτισμικό απολίθωμα.

Σε μνήμες από την αρχαιότητα παραπέμπουν οι προτάσεις της Λήδας Παπακωνσταντίνου, του γλύπτη Θόδωρου και της Τζωρτζίνας Κακουδάκη. Με το φωτογραφικό της δοκίμιο από σύγχρονη εργασία σ'ένα αλώνι στις Σπέτσες, η Παπακωνσταντίνου ανακαλεί αρχέγονες λειτουργίες της κυκλικής σκηνής ως τελετουργικού τόπου. Έμφαση στην τελετουργία δίνει και ο Θόδωρος. Προσεγγίζει την σκηνή του θεάτρου ως εργαλείο επικοινωνίας που ανταποκρίνεται σε ζωτικές ανάγκες και ενώνει την έκφραση, καλλιτεχνική και μη, σε ένα όλον. Αφετηρία για την πρόταση του Θόδωρου στάθηκε ένα δικό του σκηνικό-γλυπτό για μια παράσταση των *Φοινισσών* στην Επίδαυρο, το οποίο έδινε δυνατότητες, όπως αναφέρει, που δεν αξιοποιήθηκαν. Στο Ασκληπιείο και στις θεραπευτικές λειτουργίες της αφήγησης των ονείρων στην αρχαιότητα αλλά και σήμερα στρέφεται η Κακουδάκη, προτείνοντας μια περιπατητική διαδραστική παράσταση σ'αυτό τον χώρο.

Η παραβολή της αρχαίας με την σύγχρονη μνήμη έχει κεντρική σημασία στην πρόταση της Δέσποινας Μειμάρογλου, η οποία εστιάζει στην ατίμωση του νεκρού σώματος, όπως αποτυπώνεται στην *Ιλιάδα*, αλλά και στο σύγχρονο μέσον της φωτογραφίας. Πώς γίνονται ιστορία τα σύγχρονα γεγονότα; Ποια ή σχέση μύθου και πραγματικότητας; Τα ερωτήματα αυτά πραγματεύονται ο Παναγιώτης Κουλουράς και η Βασιλική Λευκαδίτη στο βίντεο και το τοπίο με τα μάρμαρα, που φέρουν σφραγίδες με οικείες φωτογραφίες του Τύπου. Η Επίδαυρος ως χώρος συνάντησης πολιτισμών απασχολεί τον Αντώνιο, ο οποίος στήνει το έργο του στον χώρο του κοινού. Προτείνει γραφές της λέξης «μνήμη» στα εδώλια, σε εβδομήντα γλώσσες. Πολυπολιτισμική κατεύθυνση έχει και η αναζήτηση κοινών στοιχείων ανάμεσα στον Οιδίποδα και τον Σιγισμούνδο, σε εργαστήριο που προτείνει ο Ισπανός σκηνοθέτης Αδόλφο Σιμόν.

Παραμερίζοντας την μνήμη, η Αντζελα Μπρούσκου και ο Γιάννης Σαββίδης εστιάζουν στο παρόν της δράσης. Η Μπρούσκου προτείνει μια παρθένα επαφή με τον χώρο και το τοπίο της Επιδαύρου, μέσα από μια παράσταση του έργου της Σάρα Κέιν 4:48 *Ψύχωση*, την οποία φαντάζεται να συμβαίνει στην Επίδαυρο αυτή την άγρια, όπως εξηγεί, πρωινή ώρα και να τελειώνει θεραπευτικά με την ανατολή του ήλιου. Σε παρόμοιο πνεύμα, ο Γιάννης Σαββίδης εστιάζει στην εμπειρία της θέασης, δράσεων όμως που δεν εξελίσσονται στην σκηνή του θεάτρου της Επιδαύρου, αλλά σε κίβδηλους σύγχρονους κλώνους της. Η προβολή των δράσεων αυτών σε ζωντανό χρόνο στο αρχαίο θέατρο θέτει προβληματισμούς και πάλι, ως προς την σχέση των νεοελλήνων με την αρχαιότητα. Τέλος ο Άγγελος Παπαδημητρίου μας θυμίζει ότι συμμετείχε στην πρόσφατη παράσταση της *Γκόλφως*, σε σκηνοθεσία Νίκου Καραθάνου στην Επίδαυρο.

Συμπερασματικά, το τεύχος αποτυπώνει μεγάλη πολυφωνία ως προς το τι μπορεί να παρασταθεί σήμερα στην Επίδαυρο και πώς. Τόσο η έρευνα όσο και η καλλιτεχνική πράξη αποκαλύπτουν μεγαλύτερη πολιτισμική ωρίμανση της νεοελληνικής κοινωνίας. Χωρίς να έχουμε απαλλαγεί εντελώς από τις ιδεολογικές αγκυλώσεις του παρελθόντος, φαίνεται να είμαστε πιο δεκτικοί στο νέο και το διαφορετικό και πιο ανοιχτοί στο να συμμετέχουμε σ'ένα διεθνές γίγνεσθαι.

Επίλογος

Είχαμε ολοκληρώσει την επιμέλεια του παρόντος τεύχους όταν πληροφορηθήκαμε τον θάνατο του γλύπτη Θόδωρου, του μεγάλου καλλιτέχνη και δασκάλου. Η απώλειά του αφήνει μεγάλο κενό στο χώρο του πολιτισμού. Οραματιστής, προικισμένος με εξαιρετική αισθαντικότητα και ευφυΐα, ο Θόδωρος

ήταν κατ'έξοχήν ερευνητής, με μια περιέργεια που άπλωνε ρίζες παντού, στην τέχνη και πέρα από την τέχνη. Πρότεινε δηλαδή τρόπους ζωής που ανιχνεύουν το μέλλον. Αυτό δεν δηλώνει άλλωστε *Ο Μετέωρος βωμός*, το σκηνικό του Θόδωρου για τις *Φοίνισσες* στην Επίδαυρο που ισορροπεί αριστοτεχνικά στον αιθέρα, αφηφώντας την χθόνια προέλευσή ενός βωμού; Πρόκειται για ένα ποίημα με ανοιχτή δομή, που εμπνέει νέες δημιουργίες. Ταυτόχρονα όμως το έργο δεν παραπέμπει μόνο στον αιθέρα αλλά και στη γη. Ανατρέπει και ταυτόχρονα ανακαλεί τις παραδοσιακές λειτουργίες ενός βωμού, εισάγοντας το στοιχείο της ειρωνείας και ανοίγοντας ένα διάλογο ανάμεσα στους αρχαίους και τους σύγχρονους. Η ειρωνεία είναι απαραίτητη: προκειμένου να υπάρξει το όραμα και να μην είναι υπερφίαλο, πρέπει να γειώνεται. Πέρα από το παρελθόν και το μέλλον όμως, *Ο Μετέωρος Βωμός* παραπέμπει και σε κάτι άλλο σημαντικότερο. Εξηγούμαι: το 2016 επισκέφτηκα με μια ομάδα φοιτητών τον Θόδωρο στο εργαστήριό του, στους πρόποδες της Ακρόπολης. Ο χώρος είναι μοναδικός, καθώς εκεί, τα υπέροχα γλυπτά του Θόδωρου συνυπάρχουν με έναν αρχαίο τάφο, που είναι ενσωματωμένος στην σύγχρονη οικοδομή ως εστιακός βωμός. Ο καλλιτέχνης όμως δεν μας έκανε ξενάγηση στα αρχαία και τα σύγχρονα αυτά θαύματα. Η συνάντηση στο εργαστήριο πήρε την μορφή συζήτησης μαζί του για την εργασία του, όπου η ενέργεια του χώρου λειτούργησε ως εφαλτήριο για επικοινωνία. Τώρα καταλαβαίνω λοιπόν ότι *Ο Μετέωρος Βωμός* παραπέμπει κατ'έξοχήν στο θέατρο, ως χώρο όπου συντελείται, σχηματοποιείται και ερμηνεύεται η επικοινωνία. Το έργο δηλαδή σηματοδοτεί την σκηνή της Επίδαυρου ως έναν τελετουργικό χώρο όπου «λατρεύεται» η συνεύρεση και η κοινότητα. Ως επιμελητές της ειδικής έκδοσης για την Επίδαυρο, ο Γ. Λεοντάρης και εγώ έχουμε το θλιβερό προνόμιο να δημοσιεύουμε στο παρόν τεύχος το τελευταίο κείμενο του Θόδωρου, όπου αναπτύσσει, όπως εξηγώ και πιο πάνω, αυτούς τους προβληματισμούς. Ο καλλιτέχνης μας κληροδοτεί το έργο του, αλλά και το παράδειγμα του βίου του ως πολύτιμη παρακαταθήκη. Του αφιερώνουμε με σεβασμό την συλλογική μας εργασία για την Επίδαυρο και υποκλινόμαστε στο πέρασμα του σπάνιου αυτού ανθρώπου.

Σας παραδίδουμε το τεύχος και ευχόμαστε καλή απόλαυση της ανάγνωσης.

Εκ μέρους των επιμελητών του τεύχους,
Μαρίνα Κοτζαμάνη